

Literární teorie a rusistika z Polska

Literatura i różnorodność. Kresy i pogranicza. Eugeniusz Czaplejewicz: Królestwo różnorodności. Edward Kasperski: Teoria i literatura w sytuacji ponowoczesności. Wydawnictwo DiG, Warszawa 1996.

Emigracja i tamizdat. Szkice o współczesnej prozie rosyjskiej. Red. Lucjan Suchanek. „Universitas“, Kraków 1993.

Práce profesora varšavské univerzity Eugeniusze Czaplejewicze již řadu let směřují od strukturních metod k pragmatice, hermeneutice a dekonstrukci, které však — na rozdíl od evropských a světových souvislostí — vyrůstají z vlastních, často originálních úvah, obrazně i konkrétně z polské půdy. Edward Kasperski zkoumá nové jevy, zejména postmoderní poetiku. Diptych, v němž oba teoretikové spojili své síly, je souborem autonomních studií spjatých tématem hraničních a heterogenních jevů.

Czaplejewicz v pěti podkapitolách první části zkoumá kulturní význam východní pohraniční oblasti Polska (Kresy), její chápání v polské literatuře, na Východě i na Západě. Kulturní region s utopickými rysy spojený s představou novodobé Hellady, staré rodové pospolitosti mající spojený s celým ruským evropským i ruským asijským Východem, jazykově a nábožensky heterogenní, je Czaplejewiczovi, který obezřetně zkoumá jeho literární reflexe, dokladem přirozené různorodosti. Heterogenní rysy, jež jsou přirozeným plodem regionálně hraničního rázu rozlehlé lokality, zobečňuje autor v druhé části knihy, v níž hledá heterogenitu jako kategorii poetiky. I když klasické poetiky počínaje Aristotelovou směřují k překonání chaosu a jejich kategorie ukazují literaturu spíše jako úhlednou konstrukci, chaos v nich má přesto své přirozené místo a specifickou funkci. V této souvislosti se Czaplejewicz vrací k inspirativním zdrojům poetiky Romana Jakobsona.

Czaplejewiczovo hledání poetické kategorie heterogenity, které se projevuje v části regionalistické i literárněteoretické je osobitým projevem dekonstruktivního kultu neuspořádanosti polemicky kladené proti laboratornosti strukturalistů; Czaplejewicz vidí v kategorii různorodosti běžnou kategorii poetiky, nikoli protiklad poetiky. Kategorie poetiky byly vytvářeny k překonání heterogenity, Czaplejewicz vytváří tudíž nový model poetiky subsumující heterogenitu. Bude však takový koncept poetiky směřovat k něčemu jinému než k racionálnímu uchopení artefaktu? Ve své přednášce v Literárněvědné společnosti na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně (18. září 1996) polský badatel několikrát opakoval, že je nutné přestat mlt z chaosu strach: chaos a různorodost jsou zcela normální. S tím lze — zejména s ohledem na stav světa na sklonku druhého tisíciletí — souhlasit; problém však spočívá v tom, že „techné poietické“ vychází v rámci starořecké filozofie z techné čili teorie lidské činnosti, nikoli z kosmologie, jak tomu bylo u pythagorejců, nebo z teorie lidské duše, o níž se opírali novoplatonikové. V této triádě se ostatně dosud pohybují estetické a poetologické kontemplace. Czaplejewiczovy kapitoly o království či říši různorodosti jsou tedy povolným, plíživým pokusem o vytvoření nové poetiky; k tomu směřuje celé Czaplejewiczovo dílo (pragmatická poetika, heterogenní poetika). Czaplejewicz se přitom oprá o podněty různých autorů, převážně estetiků a filozofů, které — vytrženy z konkrétních historických souvislostí — vytvářejí novou sémantickou kvalitu (Goethe, Nietzsche, Losev, Bachtin, Jakobson aj.). Silná je badatelova orientace na ruské filozofické myšlení. Kosmologické dotvoření evropské technologické poetiky vycházející z Aristotela uvolňuje cestu logicko-matematickým konstrukcím: nepřekvapí, že autor byl v 60. letech v Moskvě na stáži u akademika Kolmogorova, průkopníka matematických metod v humanitních vědách. Binární opozice je však nutné doplnit na triádu: platónská a novoplatónská analýza duše (Longinos, Plotinos) zůstala stranou. Nově koncipovaná poetika měla vzít do úvahy také tyto koncepce a integrovat je do svého kategoriálního systému. Ukazuje se totiž, že v praxi literárněvědného bádání se všechny tři starořecké prameny estetiky projevují v podobě vyhraněných metod a metodologických postupů s systémem.

Edward Kasperski se ve svých studích dotýká různých jevů charakteristických pro konec druhého tisíciletí: meziliterárních vztahů, intertextuality, regionálních mýtů, hermeneutiky a dekonstrukce, grotesky a postmoderny. Obecné úvahy doprovázejí — stejně jako u Czaplejewicze — analýzy konkrétních děl, přičemž se i zde opakuje problematika různorodosti ve spojitosti s dekonstrukcí (5. kapitola).

Oba polští teoretikové literatury užívají postmodernistické dikce, atraktivních titulů, jejich „diskurs“ je živý, přiznačný je pro ně „volný“ tok úvah. Intelektuální kontempace obou polských teoretiků připomínají bádání pražského Komparatistického centra, zejména kolektivní práci *Román a „genius loci“ (Regionalismus jako pojetí světa v evropské a americké literatuře*, sine, fakticky z roku 1993) a soubor studií Vladimíra Svatoně *Epické zdroje románu* (1993). Pro tento typ myšlení je typická — při vši teoretické a k obecnosti mířící spekulaci — určitá partikularita, daná strukturou díla. Z literární teorie se obecně vytrácí systémovost, systematičnost, úsilí — byť někdy utopické — o celistvost. Práce E. Czapplejewicze a E. Kasperského stojí mezi dvěma póly současných literárněvědných tendencí: na jedné straně je interpretace rezignující na obecné kategorie (kořeny jsou autochtonně evropské i empirické anglosaské provenience, dříve chápané jako archaizace, nyní opět vyzvedávané jako předchůdci hravé dekonstrukce), na straně druhé obecné srovnávací nebo žánrové průřezy (které například čeští zastánci paninterpretace odmítají). I tento polský literárněteoretický díptych však ukazuje, že se prohlubuje všeobecná izolovanost literárněvědného bádání: ve studiích chybějí některé práce české a anglosaské; stejně jako česká literární věda ne vždy reflektuje to, co se děje v polské literární teorii a historii. Obě polské studie znovu dokládají tradiční charakter našeho fin de siècle, ale současně vyjadřují i touhu po novém systému a nové celistvosti.

Tým krakovských rusistů pod vedením L. Suchanka (A. Ražny, A. Dudek, A. Drawicz, K. Pietrzycka–Bohosiewicz, Vasilij Ščukin a Lidia Liburska) měl k dispozici vlastní zkušenosti, finanční podporu a spolupráci univerzity v Bochumi a Ústavu světové literatury v Moskvě na to, aby vytvářel tzv. informační banku ruské kultury 20. století a přehled ruské emigrantské literatury. Vytvořil zatím torzo, tedy první díl publikace, obsahující tříst' rozptýlených a spíše nesoustředěných monografických studií o jednotlivých dílech ruského tamizdatu. Výběr děl je nutně subjektivní: Boris Pasternak: Doktor Živago, Vasilij Grossman: Panta rhei, Alexandr Solženicyn: Pavlón rakoviny, Varlam Šalamov: Kolymské povídky, Georgij Vladimov: Věrný Ruslan, Alexandr Zinovjev: Světlá budoucnost, Vladimir Vojnovič: Život a neobyčejné přlhy vojáka Ivana Čonkina, Venědikt Jerofejev: Moskva–Petuški, Viktor Někrasov: Po obou stranách zdi, Abram Terc (A. Siňavskij): Dobrou noc, Vasilij Aksjonov: Ostrov Krym, Lidija Čukovskaja: Zápisky o Anně Achmatovové. Knihu uzavírají portréty jednotlivých spisovatelů. Hodnotná je úvodní studie redaktora sborníku L. Suchanka, který analyzuje emigrantskou literaturu a její tiskové orgány. Studie jsou většinou monotónní a názorově monolitní: místo kritického a vskutku nového přístupu k jednotlivým dílům tu často zbývá komentář a politizující úvahy, resp. tematologie. Výjimku tvoří mj. studie pořadatele sborníku a Andrzeje Drawicze (o Solženicynovi). Nastal čas, aby se místo glorifikace samizdatu a tamizdatu započala seriózní analýza této literární vrstvy v souvislosti s celým ruským literárním vývojem minulosti a současnosti. Jistě lze souhlasit s tím, že ruská literatura je všude tam, kde jsou ruští spisovatelé, ale jenom potud, pokud literaturu chápeme jako soubor textů psaných určitým národním jazykem. Pokud však národní literaturu chápeme jako integrální součást života národní komunity, toto okřídlené rčení v takové míře neplatí. Zde jsou v ruském tamizdatu výrazné rozdíly. V případě emigrantské vlny 60.–80. let jde většinou o díla, která vznikala v Rusku a z důvodu cenzury byla vydávána v zahraničí, kde namnoze žili a žijí i jejich autoři. Sborník krakovských rusistů měl dvojjediné poslání a v tom je jeho slabost i síla: je to přehled, hutná informace nasycená bibliografickými údaji, současně však také analýza a zobecnění. V tomto smyslu je například cíl práce M. C. Putny a M. Zadražilové *Rusko mimo Rusko* (I., Brno 1993, II. Brno 1994) užší a tím i jednoznačnější a zdařilejší. I když polští rusisté usilovali o bibliografickou úplnost, přesto tu chybí informace o podstatném setkání tehdejších sovětských spisovatelů a literární emigrace v Muzeu moderního umění Louisiana u Hummelbaeku severně od Kodaně (1988), které organizoval Dánský komitét slavistů a Jihojutské univerzitní centrum v Esbjergu za vedení dánské rusistky švédského původu Márty–Lisy Magnussonové (viz *The Louisiana Conference on Literature and Perestroika*, 1989). Před badateli o ruské emigraci je nyní ještě důležitější etapa: ukázat na situaci emigrace po rozpadu SSSR a na její eventuální začlenění do kulturního dění. K tomu bude zapotřebí nové metodologie, nových postupů blízkých moderní komparatistice, nových

žánrových studií. Přípravná fáze bádání, k níž tento polský sborník náleží, by měla být vystředána hlubším ponorem, politika a publicistika by měly ustoupit estetice.

Ivo Pospišil

Iskra Čurkina: Rusko–slovenski kulturni stiki. Od konca 18. stoletja do leta 1914. Slovenska matica, Ljubljana 1995, 286 stran.

Známa ruská slovenistka předkládá syntézu svých dosavadních dílčích studií o vzájemných rusko–slovenských a slovinsko–ruských kulturních a vědeckých stycích od počátku slovinského osvícenství do počátku první světové války.

V devíti kapitolách autorka sonduje počátky vzájemného poznávání, podněty ruské slavistiky, které ovlivnily Kopitarovu vědeckou činnost, působení ruských slavistů ve Slovinsku, navázání trvalých rusko–slovenských styků apod. Samostatné kapitoly Čurkinová věnovala Janu Baudouinu de Courtenay a jeho vztahu ke slovínštině a Slovincům a účasti Slovinců v rusko–rumunsko–turecké válce (1877–1878). V posledních třech kapitolách pak Čurkinová zhodnotila ruskou slovenistiku v posledních desetiletích minulého a na počátku našeho století, činnost slovinských emigrantů v Rusku a „hledání nového Ruska“.

Práce dokládá autorčiny všestranné znalosti slovinské, ruské i slovanské historické, literární historické a jazykovědné odborné literatury. Vyznačuje se jasností, čtivostí a dokumentární přehledností.

Z knihy je zřejmé (a to je ostatně přirozené), že se na rozvoji slovinsko–ruských kulturních, vědeckých, uměleckých aj. styků výrazně podílela rovněž česká a slovenská slavistická věda, zejména minulého století, kdy spolupráce slavistů byla mnohem systematictější a rozsáhlejší, než je tomu na konci našeho století.

Kniha je přeložena z ruštiny a opatřena úvodním textem slovinského historika Vasilije Melika, v němž představil ruskou slavistku a slovenistku slovinským čtenářům.

Ivan Dorovský

Jelena Lužina: Istorija na makedonskata drama. Makedonska bitova drama. Kultura, Skopje 1995, 359 stran.

Odchovankyně záhřebské teatrologické školy a dramaturgyně chorvátských divadel se po přestěhování do Skopje v roce 1988 začala intenzivně zabývat dějinami a teoreticko–metodologickými otázkami makedonského divadla a dramatu.

Hned v úvodu autorka zjišťuje, že dosud chybí základní pohled na existující divadelní texty i soustavná prezentace makedonské dramatiky a že neexistují dosud dějiny divadla a soupis repertoáru divadelních těles (což ovšem není tak docela pravda, neboť existují solidní práce A. Aleksieva a R. Stefanovského a četné monografie o několika předních dramaticích!).

J. Lužinová vymezuje periodizaci makedonského divadla a dramatu na „prvních sto let“ (1848–1950) a na následující více než čtyři desetiletí (1950–1994). Přitom první období ještě správně dělí na desetiletí minulého a desetiletí našeho století.

Jak podtitul práce napovídá, Lužinová se v dalších kapitolách zabývá tzv. „bytovým dramatem“ (což zahrnuje dramatickou báchorku, drama z venkovského prostředí, psychologické drama ap.): nejprve z hlediska žánru, aby mohla mj. konstatovat, že makedonské bytové drama patří žánrově k tzv. lidovému divadlu (Volkstheater). Tento typ divadla patří, jak známo, k tzv. střeoevropské divadelní sféře, jejímž centrem byla Vídeň a jež je časově vymezena léty 1810/20–1862 (v tom roce zemřel Johann Nepomuk Nestroy). Přitom se vídeňská periferie stala rodištěm zcela nového divadelního žánru, jímž byl tzv. Volkschauspiel.